

SENDİKA ÜYESİ KAMU GÖREVLİLERİNİN “SENDİKA-SİYASET” İLİŞKİSİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI*

A FIELD RESEARCH ON THE “UNION-POLITICS” ATTITUDE OF UNION MEMBER PUBLIC EMPLOYEES

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN¹
Ercan HAN²

ÖZET

Çalışanların haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla başlangıçta çalışma hayatı ile sınırlı bir alanda etkiye sahip olan sendikalar, demokratik gelişimle birlikte toplum ve siyaset üzerindeki etkinliğini de artırmıştır. Örgütlenme sürecinin başında ideolojik gerekçelerle çatışma eksenine sahip olan “sendika-siyaset” ilişkisi, ilerleyen süreçte karşılıklı olarak menfaatlerin gelişimine aracılık eden bir işbirliğine dönüşmüştür. İşçi sendikacılığına oranla daha geç gelişen kamu görevlisi sendikacılığının siyaset kurumu ile olan ilişkisi, işin niteliği ve sendikal işlevler bakımından daha tartışmalı bir konudur. Kamu görevlilerinin asli ve sürekli niteliğe sahip kamu hizmetlerinin yürütücüsü olmaları, görevlerini yansızlıkla yapma zorunlulukları ve çalışma ilişkilerinin işveren boyutunun siyaset kurumu içinde belirlenmesi bu tartışmalardan birkaçıdır. Türkiye’de 2000’li yıllarda yasal altyapısına kavuşan kamu görevlisi sendikacılığının, işçi sendikacılığının tersine hızlı bir büyüme süreci içinde olduğu görülmektedir. Bu süreçte sendika üst örgütlenmelerinin siyasi çeşitliliğe denk düşen görünümü, “memur sendikacılığı-siyaset” ilişkisini tartışmalı bir hale getirmektedir. Bu çalışma, sendika üyesi kamu görevlilerinin “sendika-siyaset ilişkisi”ne yönelik yaklaşımlarını bir saha çalışması ile analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Görevlisi, Memur Sendikası, Konfederasyon, Siyaset, Siyasi Parti.

Jel Kodları: J51, H83, J58.

ABSTRACT

Unions which initially had an effect in a limited area of working life for protecting and promoting workers’ rights, increased their efficiency on society and politics with democratic developments. Having an axis of conflict caused by ideological reasons in the beginning of the organization process, “union-politics” relationship turned into a mediating collaboration of mutual development of benefits, during the progressing process. Developed later than the unions of workers, unions of public employees’ relationship with the institution of politics is a more problematic issue in terms of the quality of the job and the functions of the unions. Some of these arguments are as followed; public employees are the essential and perpetual executives of the public services, they are obliged to do their offices objectively and the employer dimension of this working relationship is determined by the institution of politics. Obtained their legal infrastructure in 2000’s in Turkey, it’s seen that the public employees’ unions are in a rapid growth process to the contrary of workers’ unions. In this process, politically varied appearance of union confederations makes the “public office unionism- politics”

* Bu makale, Ercan HAN tarafından Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında Yrd.Doç.Dr.Mehmet Merve ÖZAYDIN danışmanlığında hazırlanan “Kamu Sendikacılığı Siyaset İlişkisi (Türkiye’de Kamu Görevlilerinin Siyasi Eğiliminin Sendika Tercihindeki Rolü Üzerine Alan Araştırması)” isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ozaydin@gazi.edu.tr

² Türkiye Kamu-Sen Ar-Ge Koordinatörü, ercan_han@hotmail.com

relationship disputable. This study aims to analyze the attitude of public employees about “union-politics” relationship with a field research.

Key Words: *Public Servant, Public Sector Union, Confederation, Politics, Political Party.*

Jel Codes:: *J51, H83, J58.*

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nin başından itibaren kapitalist üretim ilişkilerinin şekillendirdiği çalışma ilişkilerine duyulan tepkinin sınıfsal bir reflekse dönüşmesi olarak ortaya çıkan sendikalar, endüstri ilişkileri sisteminin oluşumu ile sosyal modelin vazgeçilmez bir unsuru haline dönüşmüştür. Liberal öğretinin özgürlük anlayışı içinde, fabrikasyon üretimin kol gücüne dayalı işçi sınıfı temelinde başlayan sendikacılık hareketinin, 1980'li yıllara kadar endüstri ilişkileri sisteminin büyük bir bölümünde etkili olduğu görülmüştür. İşçi sendikacılığına oranla daha geç bir gelişme seyrine sahip olan kamu görevlisi sendikacılığı ise, yapılan işin niteliği, işverenin kimliği ve uyuşmazlıkların çözüm tekniklerine ilişkin kaygılar nedeni ile daha geç ve sınırlı bir gelişim göstermiştir.

Sanayi Devrimi'nin ve sendikacılığın doğduğu coğrafya olan Avrupa'da, liberal devletin sosyal boyutunun gelişiminde ve refah devletinin ortaya çıkışında sendikaların önemli bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu etki kuşkusuz ki, salt olarak toplu pazarlık süreçlerinde sendikaların elde ettiği kazanımlarla elde edilmemiştir. Refah devletinin ortaya çıkışında demokratik gelişime önemli bir vurgu yapılmasına karşın, devletin sosyal niteliğinin ve sosyal hakların inşasında, emek hareketinin siyasallaşmasının ve emekten yana siyasi partilerle kurduğu yakınlığın belirleyici olduğu söylenebilir. Böylece sendikalar, ele geçirdiği toplumsal/siyasal güç ile “güç ilişkileri yaklaşımı” (power relations approach) içinde kendilerine yer edinmişlerdir. (Korpi,1978; Esping-Andersen,1990; Koray,2007:32)

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanmaya başlayan değişim, örgütler ve ulusal ekonomiler düzeyinde rekabet üstünlüğü kaynaklarının değiştiğini ortaya koymuştur. Genelde teknolojik gelişmeye dayalı bu durum, ekonomik faaliyetlerin uluslararası pazara taşınmasına neden olmuş ve rekabet üstünlüğünü sağlamanın bileşenleri önemli ölçüde değişmiştir. Bu değişimde insan unsurunun farklı yorumlanmasına bağlı olarak yönetim ve üretim anlayışının da farklılaşmasına şahit olunmaktadır. Bir başka ifade ile Sanayi Devrimi sonrası etkinliğe sahip olan rekabet belirleyicilerinin bu fonksiyonlarını kaybettiklerine şahit olunmuştur. (Selamoğlu, 1998:25)

Yönetim ve üretim anlayışının insan merkezli olarak yeniden inşası, çalışanların sahip oldukları özellikler açısından da yeni bir dönemi başlatmıştır. Emek ve ürün piyasalarındaki değişimler sonucunda; işsizlerle işi olanlar, rekabetten korunan ile rekabete açık olanlar, uzmanlaşmış vasıflı olanlarla, vasıflı olmayan veya vasfı önem kaybedenler ve tam gün çalışanlarla, kısmi süreli veya sözleşmeli çalışanlar arasında çıkar farklılıkları oluşmuştur. (Yıldırım, 2008:204) Bu durum, Sanayi Devrimi'nin başında daha homojen bir görünüme sahip olan işgücü piyasalarının daha karmaşık bir yapıya dönüşmesini ve çalışanlar arasında çıkar ve amaç birliğinin bozulmasına neden olmuştur. Yaşanan değişim sadece işgücü piyasası dinamikleri ile de sınırlı kalmamış, çalışma kavramının geleceği de endişeli bir tartışmanın konusu olmuştur. Tam zamanlı çalışmanın geleneksel çalışma ilişkilerinden giderek kaybolması ve geçici çalışma ilişkilerinin 20.yüzyılın ikinci yarısında yaptığı patlama, son yıllarda akademisyenler ve politika belirleyicilerin öngörülerinde çalışmanın sonuna ilişkin yaklaşımların güç kazanmasına neden olmuştur. (Nolan,2004:379-380)

Küreselleşme sürecinde yaşanan teknolojik değişimler, beden gücüne dayalı sanayi sektörü karşısında hizmetler sektörünün güç kazanmasını sağlarken; devletin temsilcisi olma sıfatıyla çeşitli imtiyazlarla donatılmış memurların istihdam şekillerini de sözleşme esaslı olarak özel sektör çalışanlarıyla yakınlaştırmıştır. Bu süreçte memurluk kavramının, kamu sektörünün bir çalışanı olan kamu görevlisi kavramına doğru dönüşmesi ve buna bağlı olarak ekonomik anlamda yaşanan sıkıntılar; memurların haklarını sendikalar aracılığıyla koruma zorunluluğunu da ortaya çıkarmıştır. Sendikal hakların elde edilmesi için verilen sancılı mücadelenin sonunda ulaşılan örgütlenme hakkı; kamu görevlilerinin, bir dönem temsilcisi oldukları devletin ve devlet erkini kullanan siyasi iktidarın işveren sıfatıyla yüz yüze gelmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu durum, işveren sıfatına haiz olan siyasal iktidarlara sendikalar arasındaki ilişkinin anlamını da önemli ölçüde değiştirmiştir

Memur sendikalarına üye olan kamu görevlilerinin sağladıkları hizmetin kamusal niteliğe sahip olması, memur sendikacılığının işçi sendikacılığı ile farklılaşan en önemli noktadır. Devletin kamu görevlilerinin örgütlenmesi konusundaki katı tutumu, sendikacılığın gelişmesini engelleyen önemli nedenlerden biri olmuştur. (Tokol,2000:29) Bu nedenle sendika siyaset ilişkisinde işçi sendikaları için olağan sayılan birçok etkileşimin kamu görevlisi sendikacılığı için geçerli olmadığı görülmüş ve tartışma konusu yapılmıştır. Modern toplumlarda demokratik gelişimin bir unsuru olarak ortaya çıkan siyaset anlayışının tüm toplumsal sınıfları içeren bir yaklaşımla geliştiğine şahit olunmaktadır. Buna göre bireylerin, demokrasinin en önemli kurumlarından biri olan sivil toplum örgütlerinin ve sendikaların siyasi faaliyet alanlarının genişliği, demokrasinin geldiği evreyi göstermesi açısından önemlidir.

İnsanların ve örgütlerin, karşılaştığı toplumsal olaylara bakış açısını yansıtan ve ülkede uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların belirlenme mücadelesi olarak tanımlanabilecek siyaset konusunda tüm kurumlar gibi sendikaların da tarafsız kalması düşünülemez. Bu bakımdan kamu görevlilerinin ekonomik ve özlük haklarının korunup geliştirilmesini amaçlayan sendikaların, politika belirleme süreçlerine sağladığı katkı, kamu görevlilerini de yakından ilgilendirmektedir. Kaldı ki, kamu görevlilerinin sendikal tercihlerinde yalnızca çalışma yaşamları ile ilgili ekonomik ve sosyal kaygıların yatmadığı bilinen bir gerçektir. Kamu görevlilerinin sahip oldukları siyasi görüşe uygun söylemler geliştiren sendikalar etrafında örgütlenmeleri, sendika, siyaset ve üye üçgeninde gelişecek olağan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma, sendika siyaset ilişkisi boyutunda, kamu görevlilerinin sendikal tercihlerinde siyasi eğilimlerinin rolüne ilişkin bir analizi amaçlamaktadır.

2. SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Sendikaların ilk ortaya çıkışı ile gelişim sürecinde siyasi otoriteye karşı verdiği mücadele ve sonrasında siyasal partilerle kurulan ilişkiler, sendikaların siyasi faaliyetlerinin tartışma konusu haline gelmesine neden olmuştur. (Aydoğanoglu,2009:17) Sanayi Devrimi sonrasında, çalışma saatlerinin uzun olmasına, kadın ve çocuk işçilerin olumsuz şartlarda çalıştırılmasına, ücretlerin düşüklüğüne ve oy hakkının olmamasına karşı yürütülen mücadeleye öncülük eden işçi kuruluşları, düzen dışı örgütler olarak kendilerine taban oluşturmuştur. Özellikle sanayileşme sürecini yaşamış toplumlarda önce sendikalar ortaya çıkmış, sendikaların mücadele çizgisinden hareketle siyasi partiler daha sonra kurulmuştur. (Mahiroğulları,2012:10)

Sendikaların ilk dönemlerinde sendika-siyasi parti ilişkilerinin çok net olmadığı, bazı örgütlerin hem siyasi parti hem de sendika işlevini birlikte yerine getirdiği de görülmüştür.

“Verilen mücadeleler sonunda yasallık kazanması ve genel oy hakkının elde edilmesiyle birlikte siyasi partiler; öncelikle komünist ve işçi partileri, daha sonraları da muhafazakâr partiler olmak üzere, örgütlü güç olan sendikalara karşı ilgisiz kalmamış, en azından işçi oylarını alabilmek için sendikalarla ilişki kurma yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla sendika-siyaset ve sendika-siyasi parti ilişkisi XX. yüzyılın sonlarına doğru yoğunluk kazanmaya başlamıştır.”(Mahiroğulları,2012:10) O dönemde İngiltere’de TUC Sendikalar Kongresi (TUC) ve İşçi Partisi örneğinde olduğu gibi, bazı ülkelerde sendikalarla siyasi partilerin örgütsel bağlar kurdukları, bazı ülkelerde sendikaların siyasi partileri, bazılarında da siyasi partilerin sendikaları yönlendirdiği görülmüştür. Almanya gibi ülkelerde ise bağımsız sendika anlayışı egemen kılınmaya çalışılmıştır. (Aydoğanlı,2009:17)

Sendikaların sanayi üretim ilişkileri temelinde güçlenen konumunu iki grupta inceleme ihtiyacı vardır. Kapitalist üretim ilişkilerine bir tepki olarak gelişen bu örgütlenme biçimi örgütsel ve yapısal güç olarak sınıflandırılabilir. Örgütsel güç, işçiler tarafından oluşturulan sendika ve siyasi parti gibi örgütlerin güç birimini yansıtan bir özelliğe sahiptir. Yapısal güç ise işçilerin sistem içindeki konumlarından kaynaklanan güçlerini ifade etmektedir. İşçilerin piyasa ve işyeri üzerinden sağladıkları pazarlık güçleri, sistem içinde stratejik bir konum elde etmelerini sağlamıştır. (Silver,2009:27)

Sendikaların temsil ettikleri grubun hak ve menfaatlerini koruyup geliştirmekle sorumlu olması, bazı siyasi partilerin iktidarı daha kolay elde etmek için kendi ideolojileri doğrultusunda sendikal örgütlenmeler kurulmasına öncülük etmesine ya da kurulu bulunan örgütlerle yakın işbirliği içine girerek bu örgütlü gücün oy potansiyelinden yararlanmaya çalışmasına neden olmuştur. Sendikaların hiç siyasi faaliyet yürütmemeleri ve siyasete karışmamaları ancak demokrasinin tam olarak yerleşmediği ve sendikaların kuruluş aşamasında olduğu ülkelerde mümkündür.(Kutal,1966:129) Siyasetin her ürününün toplumu ve sendikaları oluşturan çıkar gruplarını doğrudan etkilediği düşünüldüğünde, sendikaların siyasi faaliyet içinde olmaları kaçınılmaz hale gelmektedir.

Kamu görevlilerinin çalışma koşulları, özel kesimdeki gibi karşılıklı irade beyanına dayanan hizmet sözleşmesine göre değil, yasa, tüzük, yönetmelik ve kararnemelerle belirlenen statü hukuku kuralına göre önceden tek yanlı olarak belirlenmektedir.(Dereli,1982:366) Kamu görevlileri açısından sendika örgütlenmesine yapılan itirazların önemli bir kısmının sendika-siyaset ilişkisine yönelik olduğu söylenebilir. Genellikle kamu görevlilerinin örgütlenmelerine ilişkin itirazları şu şekilde sıralamak mümkündür. (Tutum,1972:126; Mutlu,2001:20) Kamu görevlisinin, yaptığı işten ötürü çoğu zaman devleti temsil etmesi, özel sektörde işçi-işveren ayrışması gibi bir durumun memurlar için her zaman geçerli olamaması, memurlar için işçi tipi bir örgütlenmenin yapılamayacağını göstermektedir. Bu durumda kamu otoritesine yönelik itirazı yapanla bunu çözümlenmekle sorumlu aynı kişi olması çelişki yaratacaktır. Kamu görevlilerinin sendikal örgütlenmelerine yönelik diğer bir itiraz da, kamu yönetimi sisteminin hiyerarşik yapısının bu durumdan olumsuz etkileneceği öngörüsüne dayanmaktadır. Kamu görevlilerinin kamu yararına çalışması ilkesi, memur sendikalarının özel yarar uygulaması ile çelişeceği ve memurlar için sınıfsal bir mücadelenin gerekli olmadığı eleştirileri de bu konudaki diğer eleştirilerdir.

2.1. Sendika - Siyaset İlişkisinin Nedenleri

Sendika-siyaset ilişkisinin karşılıklı menfaatlere dayalı bir yapıdan beslendiğini söylemek mümkündür. Sendikaların bu ilişki düzeyindeki amaçlarını, temsil ettiği grubun hak ve menfaatlerinin savunulması ve mümkün olduğu ölçüde geliştirilmesi oluşturmaktadır. Bu amaçlara ulaşma yolunda siyasi iktidarlarla ya da iktidar olmaya namzet siyasi partilerle işbirliği içine girilebildiği görülmektedir. (Mahiroğulları,2012:15) Siyasi partilerin de

sendikaların oy potansiyelinden yararlanarak güç kazanma gibi bir hedefi benimsedikleri açıktır. Örgütlü toplum modelinin güç kazanmasının bir sonucu olarak sendika ve siyasi partiler arasındaki ilişki demokratik gelişiminde önemli bir unsur olarak öne çıkmakta, karşılıklı olarak menfaatlerin geliştirilmesi anlayışı toplumsal refah açısından bir kazanıma dönüşmektedir.

Kamu görevlisi sendikal örgütlenmelerinin siyaset ilişkisinin nedenlerini iki grupta inceleyebilmek mümkündür. Birinci grubu, hak ve menfaatlere dayalı olarak gelişen ve karşılıklı etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkan nedenler oluşturmaktadır. Siyaset kurumunun kamu görevlilerine ilişkin yönetsel sürecin belirleyicisi durumunda olmaları, böyle bir ilişkinin kaçınılmaz olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sendikaların siyaset ile ilişkisini belirleyen diğer bir unsur da siyasi ve ideolojik gerekçelerle açıklanabilir. Üyelerin sahip oldukları felsefi inançlar ve buna bağlı olarak gelişen siyasal tutumlar, bunlarla uyumlu yaklaşımlara sahip olan sendikaların tercih edilmesine neden olabilmektedir.

Sendikaların üyelerinin hak ve menfaatlerini geliştirmede izledikleri tek yol toplu pazarlık, toplu sözleşme ya da grev gibi mücadele stratejileri ya da sosyal diyalog mekanizmalarının kullanılması olmayabilir. Ülke genelinde uygulanan ekonomi politikaları, sosyal güvenlik politikaları ve sosyal politikalar, çoğu zaman yapılan bir toplu sözleşmeden daha fazla önem arz eder. (Kutal,1986:174) Bu politikalar üzerinde örgütlü bir güç unsuru olarak sağlanabilecek etkiler, çoğu zaman sınırlı bir toplu iş sözleşmesi kapsamında daha büyük hakların elde edilebilmesinin bir yöntemi olabilmektedir. Sendika siyaset ilişkisinin belirlenmesinde hak ve menfaat temelinde beliren bir diğer etkileşim de kamu görevlilerine ilişkin yönetsel alanın düzenleyicisinin siyaset kurumu olmasıdır. Kamu görevlilerinin işe alınışları, terfileri, yer değiştirmeleri, atamaları gibi birçok yönetsel eylemin yasal düzenlemeler ve siyasi iktidarın etkisiyle belirleniyor olması, kamu görevlileri sendikalarının bu düzenlemelerde etkili olabilmek amacıyla, siyasi partilerle işbirliği yoluna gitmeleri için geçerli bir neden oluşturmaktadır. Kamu yönetimindeki bürokratik işleyişin siyaset ile sınırlarının belirgin olmadığı ülkelerde bu etkileşimin kamu görevlileri üzerinde baskıya dönüşebilme ihtimali de söz konusudur.

Sendikaların sahip oldukları siyasi görüşlerin kimi zaman çatışmacı eksenden beslendiği ve uzlaşmaz bir tavra sahip olduğu da bilinmektedir. Kapitalizm karşıtı ideolojilerin ortaya çıkması; sendikaların ekonomik taleplerinin tek başına çalışanların sorunlarının çözümünde yeterli olmadığı, sorunun temel kaynağı olan kapitalizmin ortadan kaldırılması gerektiği görüşünün yaygınlaşmasına neden olmuştur.(Aydanoglu,2012:17) Marksist düşünce, kapitalizmin yıkılıp yerine yeni bir toplumsal düzenin kurulması için sendikaları öncü kuvvet olarak görmüştür.(Georges,1971:52; akt.Mahiroğulları,2012:17) Marksizm, sendikaları siyasi hedefleri için bir araç olarak kullanma yoluna giderken, din tandanslı ve milliyetçi siyasi partiler de sendikaları etkisi altına alarak kendileri ile ilişki kurmaya ve sendikaların yüksek oy potansiyelinden yararlanmaya çaba sarf etmişlerdir. Bu amaçla kimi zaman ideolojik temelli sendikalar kurulmuş, kimi zaman da siyasi partiler ve ideolojik örgütler, kurulu sendikaları maddi ve manevi yönden destekleyerek, ideolojik hedefleri doğrultusunda yönlendirmişlerdir.

2.2 Sendikaların Siyasal Faaliyet Türleri

Demokratik sistemlerde seçimle oluşturulmuş örgüt yapıları içinde sendikalar, üyelerinin hak ve çıkarlarının korunup geliştirilmesi için mücadele ederler. Bu nedenle temel amaçları, siyasi ideolojilerin hedeflerini gerçekleştirmekten öte, üyelerinin daha sağlıklı koşullara ve daha yüksek imkânlarla kavuşmasını sağlamak olmaktadır. Buna karşın siyasi partilerin sendikalarla kurdukları ilişkinin ağırlıklı amacı kendi siyasi amaçlarının gerçekleşmesidir.

Sendika ve siyaset kurumu arasındaki amaçlar yönünden bu benzeşmezlik, sendikaların felsefi eğilimleri ve sendikacılık anlayışlarına siyasi faaliyetlerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Sendikanın felsefi eğiliminin, meslekî ve iktisadî fonksiyonlarını ön planda tutan pragmatik sendikacılık anlayışına dayanması, geniş anlamda siyasi faaliyetlerde bulunmayı tercih ederken, felsefi eğilimin daha çok siyasi fonksiyonlarını ön planda tutan doktriner sendikacılığa dayanması, dar anlamda yoğun siyasi faaliyette bulunmasına neden olmaktadır. (Mahiroğulları,2012:13)

Sendikaların belirli bir siyasi partinin maddi veya manevi vesayeti altına girmeksizin üyelerinin çıkarlarının korunup geliştirilmesi için yürüttükleri faaliyetler, sendikaların geniş anlamdaki siyasi faaliyetleri olarak tanımlanabilir. (Kutal,1977:201) Geniş anlamda siyasi faaliyet yürüten sendikalar, bütün siyasi partilerle eşit mesafede bulunurlar ve siyasi olaylara karşı tarafsız olarak yaklaşırlar. Geniş anlamda siyaset yapan sendikaların siyasi faaliyetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: (Mahiroğulları,2000:115)

- Belirli bir siyasi parti gözetmeksizin iktidardaki her parti ile ilişki kurmak ve çalışanların hayat düzeyini iyileştirebilmek amacıyla lobi faaliyetlerinde bulunarak yasama organını etkilemek,
- Herhangi bir partinin listesinden sendika kökenli aday göstererek seçilmesini sağlamak,
- Periyodik olarak çıkardıkları dergi ve gazeteler yoluyla ya da basın- yayın araçlarıyla çeşitli toplumsal konularda görüşlerini açıklayarak iktidarı ve kamuoyunu etkilemek, kendi görüşleri doğrultusunda kamuoyu oluşturmak,
- Siyasal eğitim kursları tertip ederek yönetici, temsilci konumundaki üyelerini ülkedeki politik faaliyetler, hükümet politikaları hakkında bilgilendirmek,
- Seçimlerde, üyelerini belirli bir parti veya aday lehinde/aleyhinde oy vermeye/vermemeye çağırarak.

Siyasal fonksiyonlarını ekonomik fonksiyonlarından daha etkin kullanmak isteyen sendikaların yürüttüğü dar anlamdaki siyasi faaliyetler, genellikle sendika ile belli bir siyasi partinin maddi ve/veya manevi vesayeti altında aralarında karşılıklı yardımlaşma amacı güderek günlük politikalara müdahil olmayı ifade eder. (Kutal,1977:201) Dar anlamda siyasi faaliyet yürüten sendikaların faaliyet biçimleri şu şekilde sayılabilir: (Mahiroğulları,2000:177)

- İktisadi ve meslekî çıkarların dışındaki hedefler için genel grev tertip etmek,
- Sendikacılığa kitle hareketi özelliği kazandırmak; ülke ve çalışanların sorunlarını dile getirmek için geniş katılımlı miting, protesto gösterileri, iş bırakma eylemleri düzenlemek,
- Seçimlerde bir partiyi açık ve etkin bir şekilde desteklemek, ona maddi yardımda bulunmak,
- Bir siyasi partinin yönetim organlarında temsil edilmek ya da bizzat siyasi parti kurmak.

Sendikaların geniş anlamdaki faaliyetlerinin konusunu, kamuoyu oluşturarak siyaset üzerinde bir baskı aracına dönüşmeyi amaçlayan sivil toplum örgütü faaliyetleri çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Bu faaliyetlerde temel amaç, üyelerin ve örgütün etkinliğini sendikaların faaliyetleri üzerinden oluşturmak değil, bir baskı aracına dönüştürerek demokratik bir işlev yaratmaktır. Buna karşın dar anlamdaki siyasi faaliyetler, daha çok sendikal işlevlerin siyaset kurumuna konu edilmesi yoluyla oluşturulmaktadır. Aşağıda, sendika üyesi kamu görevlilerinin “sendika-siyaset ilişkisi”ne yönelik yaklaşımları bir saha çalışması ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kamu görevlilerinin siyasi eğilimlerinin sendika tercihleri üzerindeki rolünü ve kamu görevlilerinin siyasi eğilimleri ile sendikal bağlılıkları arasındaki ilişkiyi sayısal, istatistikî verilerle ölçmek amacıyla anket tekniği kullanılmıştır. Ankette, örneklemin belli özelliklere göre kendi içlerinde gruplandırılarak temsil edildiği, sayıya orantılı olarak belirlenen tabakalı örnekleme tekniği kullanılmış, belirlenen tabaka içinde örnekleme seçiminde ise evreni oluşturan her elemanın örneğe girme şansının ve ağırlığının eşit olarak kabul edildiği basit tesadüfî örnekleme yöntemi (Yıldırım ve Şimşek, 2005:105) uygulanmıştır.

Araştırmada, literatürden faydalanılarak anket soruları oluşturulmuş, araştırmanın amacı doğrultusunda ankette katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni hali, üye oldukları sendikaların bağlı bulunduğu konfederasyon, sendikalara üyelik sürelerinin sorulduğu denek bilgi formundan yararlanılmıştır. Daha sonra deneklere, siyasi eğilimlerinin ve sendikaların asıl işlevi konusundaki düşüncelerinin belirlenmesi üzerine hazırlanmış olan sorular yöneltilmiş, son olarak katılımcıların sendika - siyaset ilişkisi konusundaki görüşleri ve siyasi eğilimleri ile sendikal bağlılık düzeyleri arasındaki korelasyonu ölçmek amacıyla oluşturulan soruların cevaplandırılması istenmiştir.

Anket çalışması, 2013 Ağustos ve Eylül aylarında yüz yüze görüşme yoluyla, sendika üyesi kamu görevlilerine yöneltilen soruların cevaplanması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma ile ülkemizde yakın zamanda örgütlenme imkânı bulan ve 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen referandumla toplu sözleşme hakkı elde eden kamu görevlilerinin, sendikal tercihlerinde ön planda tuttıkları unsurların belirlenmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda, kamu görevlilerinin örgütlenme bilincinin ortaya konulmasıyla birlikte, kamu görevlileri sendikalarının yürüttükleri faaliyetlerin ve siyasi partilere karşı yaklaşımlarının kamu görevlileri nezdindeki algı düzeyi irdelenmiş, özellikle kamu görevlilerinin sosyo-politik kimlikleri ve siyasi eğilimleri ile sendikal tercihleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı konusuna açıklık getirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede çalışmada "Kamu görevlilerinin sosyo-politik kimliklerinin sendikal tercihleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezi test edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evreninin Türkiye genelini kapsamaması, kamu görevlilerinin tümüne ulaşmanın imkânsızlığını ortaya çıkaracaktır. Gerek memurların %12,6'sının görev yaptığı ve en yoğun memur istihdamının sağlandığı şehir olması, gerek başkent oluşu nedeniyle bütün kamu kuruluşlarının teşkilatının bulunması, gerekse demografik olarak ülke genelini yansıtmaması bakımından Ankara, yeterli örnekleme büyüklüğü ile araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmada belirlenen evren üzerinden örnekleme alınma yoluna gidilmiştir.

Ankara'da kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan toplam 323 bin 343 kamu görevlisi bulunmaktadır. Bu ölçekteki evreni oluşturan kamu görevlilerine ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle örnekleme toplama yoluna gidilmiştir. Örneklemin belirlenmesinde memurların hizmet sınıflarına göre dağılımı, cinsiyet, sendikalara üye olabilme hakkı, sendikalaşma oranları ve sendikalara göre dağılımları sayısal olarak dikkate alınmıştır.

Çalışmada, Ankara genelinde personel sayısının en yoğun olduğu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Kalkınma Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı kurum ve kuruluşlarda görev

yapan sendika üyesi memurlar ile Ankara’da yerel yönetimlerde çalışan kamu görevlileri örnekleme oluşturmuştur.

Yeterli bir örneklem, güvenilir sonuçlar sağlayacak kadar eleman kapsayan örneklemidir (Young, 1968:324). Örneklem üzerinde %95 güvenilirlik oranı ve %5 hata payı varsayımı ile gerçekleştirilen hesaplama göre 330 anket sayısının bu araştırma için yeterli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda örnekleme, konfederasyonların toplam üye sayıları ile orantılı olarak Memur-Sen üyesi 169, Türkiye Kamu-Sen üyesi 105 ve KESK üyesi 56 kamu görevlisinin cevapları değerlendirilmiştir. Cinsiyet değişkeni kadın ve erkek olarak iki grup altında incelenmiş, araştırmaya katılanların %32,1’inin kadın; %67,9’unun erkek olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Veri Analizi

Elde edilen bulguların değerlendirilmesi amacıyla bilgisayarda veri tabanı oluşturulmuş, sonuçların değerlendirilmesinde SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences) 20.0 istatistik programı kullanılmıştır. Oluşturulan anket, güvenilirlik testine tabii tutulmuştur. Cronbach Alpha (α) ölçeğe yer alan maddenin homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırır. Araştırmada kullanılan ölçeğin, anket formunda sorgulanan farklı faktörlerin değerlendirilmesi sonucunda Cronbach Alpha (α) değeri $\alpha=0,711$ olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, ölçeğin oldukça güvenilir sınırlarda olduğunu ortaya koymuştur.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın genel amacı çerçevesinde toplanan verilerden istatistiksel çözümlenmeler sonucu elde edilen bulgular bu bölümde verilmiştir. Araştırmanın bulguları, sendika-siyaset ilişkisinin daha net irdelenebilmesi bakımından üç grupta sınıflandırılmıştır. Buna göre birinci grubu kamu görevlilerinin sendikal tercihleri ve sendika algıları, ikinci grubu kamu görevlilerinin sosyo-politik yaklaşımları ve üçüncü grubu da kamu görevlilerinin sendika-siyaset ilişkisine ilişkin yaklaşımları oluşturmaktadır.

4.1. Kamu Görevlilerinin Sendikal Tercihleri ve Sendika Algularına İlişkin Bulgular

Kamu görevlilerinin sendikal örgütlenmelerine ilişkin genel yaklaşımlarına ait bulgularla, ankete verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir.

Tablo 1: Sendikaya Üye Olma Nedeni

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Ekonomik ve özlük haklarını koruduğu için</i>	42	24,9	32	30,4	9	16,1	83	25,2
<i>Birliktelik sağlamak için</i>	27	16,0	13	12,4	6	10,7	46	13,9
<i>Fikri yakınlık duyduğum için</i>	26	15,4	26	24,8	22	39,2	74	22,4
<i>Eylem ve etkinliklerini beğendiğim için</i>	5	3,0	8	7,6	2	3,6	15	4,5
<i>Güçlü bir sendika olduğu için</i>	16	9,4	0	0,0	0	0,0	16	4,8
<i>Kendimi güvende hissetmek için</i>	0	0,0	5	4,8	2	3,6	7	2,1
<i>İdari baskının iş hayatını olumsuz etkilememesi için</i>	11	6,4	3	2,9	6	10,7	20	6,1
<i>Arkadaşlarının ve/veya çevrenin etkisi nedeniyle</i>	42	24,9	18	17,1	9	16,1	69	21,0
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Araştırmada kamu görevlilerinin sendikalara üye olma nedenleri sorgulanmış ve bulgular Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre kamu görevlileri ekonomik haklarının korunması, birliklilik sağlamak ve fikri yakınlık duyduğu için sendikalara üye olmaktadır. Veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde KESK üyelerinin büyük çoğunluğunun fikri yakınlık nedeniyle bu konfederasyon çatısı altında örgütlendiği, Türkiye Kamu-Sen üyelerinin ise yaklaşık dörtte birinin fikri yakınlık duyması nedeniyle sendika üyesi olduğu görülmektedir. Fikri yakınlık duyduğu için sendika üyesi olduğunu ifade eden kamu görevlilerinin oranca en düşük olduğu konfederasyon Memur-Sen’dir. Sendika üyesi kamu görevlilerinin ideolojik yaklaşımları doğrultusunda eğilimlerini gösteren “fikri yakınlık” seçeneğinin toplumsal muhalefet ekseninde örgütlenen yapılarda daha ağırlıklı bir görünüme sahip olduğu görülmektedir.

Sendika üyeliğinin nedenleri içinde sendikaların geleneksel işlevine karşılık gelen ekonomik menfaatlerin korunması seçeneğinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Gerek örneklemin toplam değerleri, gerekse konfederasyonlar özelinde elde edilen karşılaştırmalı değerler incelendiğinde sendika üyeliğinde fikri yakınlığın en önemli ikinci etken olduğu görülmüş; veriler araştırmanın hipotezini destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur.

Tablo 2: Memur Sendikasının Temel İşlevi

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Devlet hizmetlerinin denetlenmesini sağlamalıdır</i>	0	0,0	0	0,0	4	7,1	4	1,2
<i>Memurların ekonomik, sosyal ve hukuki hak ve menfaatlerini korumalıdır</i>	127	75,1	84	80,0	41	73,2	252	76,4
<i>Sosyal etkinlikler tertip etmelidir</i>	10	5,9	3	2,9	2	3,6	15	4,6
<i>Siyaseti etkileyerek, üyeleri lehine yeni politikalar üretilmesine çalışmalıdır</i>	0	0,0	3	2,9	6	10,7	9	2,7
<i>Siyasi partilerden bağımsız, memur hakkını savunmalıdır</i>	32	18,9	13	12,3	0	0,0	45	13,6
<i>Promosyon dağıtılmalıdır</i>	0	0,0	2	1,9	3	5,4	5	1,5
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Araştırmaya katılanların sendikaların asıl işlevi hakkındaki düşünceleri sorgulanmıştır. Gerçekleştirilen dağılım testi sonucunda kamu görevlilerinin %76,4 oranla sendikaların temel fonksiyonunun memurların ekonomik, sosyal ve hukuki hak ve menfaatlerini korumak olduğunu düşündüğü görülmüştür. Araştırmaya katılanların %13,6’sı sendikaların siyasi partilerden bağımsız olarak memur haklarını savunması gerektiğini ifade ederken, sendikaların asıl işlevinin üyelerinin lehine politikalar üretilmesi için siyaseti etkilemek olduğunu belirtenlerin oranı %2,7; devlet hizmetlerinin denetlenmesi olduğunu düşünenlerin oranı %1,2 olarak belirlenmiştir. Bu durum kamu görevlilerinin sendikaların işlevine ilişkin siyasi parti ilişkilerinden çok hak ve menfaat mücadelesini önceliklediklerini ortaya koymaktadır. Özellikle siyasetten bağımsız olma seçeneğinin, siyaseti etkileme seçeneğinin önemli bir farkla önünde olması, sendikaların bu yönde faaliyetlerde bulunmaları beklentilerini de şekillendirmektedir.

4.2. Kamu Görevlilerinin Sosyo-Politik Yaklaşımlarına İlişkin Bulgular

Kamu görevlilerinin sosyo-politik yaklaşımlarına ilişkin bulgular, frekans ve yüzde dağılımları sonuçlarına göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tablo 3: Kamu Görevlilerinin Sosyo-Politik Kimlikleri

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	N	%	n	%	n	%
<i>Milliyetçi</i>	53	31,3	53	50,5	0	0,0	106	32,1
<i>Muhafazakâr</i>	47	27,8	8	7,6	0	0,0	55	16,7
<i>Dindar</i>	32	18,9	1	1,0	0	0,0	33	10,0
<i>Ülkücü</i>	5	3,0	10	9,5	0	0,0	15	4,6
<i>Merkez sağ</i>	0	0,0	8	7,6	0	0,0	8	2,4
<i>Sosyal demokrat</i>	13	7,7	9	8,6	32	57,1	54	16,4
<i>Sosyalist/Komünist</i>	0	0,0	1	1,0	13	23,2	14	4,3
<i>Liberal</i>	5	3,0	4	3,8	0	0,0	9	2,7
<i>Kemalist</i>	4	2,3	0	0,0	9	16,1	13	3,9
<i>Ulusalçı</i>	5	3,0	8	7,6	0	0,0	13	3,9
<i>Ateist</i>	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
<i>Apolitik</i>	5	3,0	3	2,8	2	3,6	10	3,0
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Araştırmaya katılan kamu görevlilerinin sosyo-politik kimlikleri sorgulanmış elde edilen sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir. Deneklerin %32,1'i kendisini milliyetçi, %16,7'si muhafazakâr, %16,4'ü sosyal demokrat, %10'u dindar, %4,6'sı ülkücü, %4,3'ü sosyalist-komünist, %3,9'u Kemalist, %3,9'u ulusalçı, %3'ü apolitik, %2,7'si liberal ve %2,4'ü de merkez sağ eğilimli olarak tanımlamıştır.

Siyasi yelpaze olarak en geniş üye kitlesine sahip konfederasyon Türkiye Kamu-Sen iken, en dar üye kitlesinin KESK'te olduğu görüşmüştür. KESK üyelerinin yarısından fazlası politik eğilimini sosyal demokrat, yaklaşık dörtte biri de sosyalist/ komünist olarak ifade etmiştir. Buna karşın Türkiye Kamu-Sen üyeleri ağırlıklı olarak kendilerini milliyetçi ve ülkücü olarak tanımlamaktadır. Memur-Sen'e üye olan kamu görevlileri ise büyük oranda milliyetçi, muhafazakâr ve dindar kesimden oluşmaktadır. Sendika üyelerinin sosyo-politik yaklaşımlarının, sendikaların takip ettiği siyaset çizgisi ile genel olarak uyumlu olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Türkiye'nin En Önemli Sorunu

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Ülke bütünlüğü</i>	37	21,9	47	44,8	11	19,6	95	28,8
<i>Terör</i>	42	24,9	13	12,4	2	3,6	57	17,3
<i>Çevre</i>	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
<i>Anadilde eğitim</i>	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
<i>Türban</i>	12	7,1	0	0,0	0	0,0	12	3,6
<i>İrtica</i>	0	0,0	0	0,0	2	3,6	2	0,6
<i>Eğitim sistemi</i>	10	5,9	5	4,8	2	3,6	17	5,2
<i>Ekonomi</i>	11	6,5	11	10,4	11	19,6	33	10,0
<i>İşsizlik</i>	0	0,0	3	2,9	4	7,1	7	2,1
<i>Yargı bağımsızlığı</i>	0	0,0	2	1,9	4	7,1	6	1,8
<i>Demokrasi, insan hakları, fırsat eşitliği eksikliği</i>	26	15,4	11	10,4	15	26,8	52	15,8
<i>Dış politika</i>	5	3,0	3	2,9	0	0,0	8	2,4
<i>Sağlık sistemi</i>	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
<i>Askeri darbe</i>	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
<i>Dini özgürlüklerin yetersizliği</i>	16	9,4	0	0,0	0	0,0	16	4,8
<i>Din siyaset ilişkisi kaynaklı sorunlar</i>	10	5,9	8	7,6	5	9,0	23	7,0
<i>Sendikal hak ve özgürlüklerin yetersizliği</i>	0	0,0	2	1,9	0	0,0	2	0,6
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Kamu görevlilerinin Türkiye'nin en önemli sorununa ilişkin görüşleri Tablo 4'te verilmiştir. Buna göre kamu görevlilerinin büyük çoğunluğu (%28,8) ülkenin en önemli sorunu olarak ülke bütünlüğünü görmektedir. Deneklerin %17,3'ü ise terör olaylarının ülkenin en önemli sorunu olduğunu ifade etmiştir. En önemli sorun algısına sahip iki başlığın ülke bütünlüğü ve terör vurgusuna dayanmasını yapılan işin niteliği ile analiz etme ihtiyacı vardır. Kamusal hizmetlerin sunumunu gerçekleştiren kamu görevlilerinin, kendi çalışma eylemlerini de etkileyen bu boyut üzerinde yoğunlaşmalarının bu ilişki boyutunda anlaşılması gerekmektedir.

Türkiye Kamu-Sen üyelerinin yaklaşık yarısı ülkenin en önemli sorunu olarak ülke bütünlüğünü görürken, KESK üyelerine göre en önemli sorun, demokrasi ve insan hakları bağlamında yaşanmaktadır. Memur-Sen üyeleri için türban ve dini özgürlüklerin yetersizliği, ülkenin en önemli sorunları olarak ifade edilmekteyken, Türkiye Kamu-Sen ve KESK'e bağlı sendikalara üye olan kamu görevlilerinin gündemlerinde böyle bir sorun bulunmamaktadır. Kamu görevlilerinin ülkenin en önemli sorununa ilişkin görüşleri, örgütlendikleri konfederasyonlara göre anlamlı farklılıklar taşımaktadır.

Tablo 5: Sorunların Çözümünde En Güvenilir Kurum

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	N	%	n	%	n	%	n	%
<i>Cumhurbaşkanı</i>	16	9,5	5	4,8	0	0,0	21	6,4
<i>Hükümet</i>	37	21,9	8	7,6	0	0,0	45	13,7
<i>TBMM</i>	32	18,9	5	4,8	0	0,0	37	11,2
<i>Muhalefet partileri</i>	5	3,0	6	5,7	0	0,0	11	3,4
<i>Türk Silahlı Kuvvetleri</i>	21	12,4	18	17,1	2	3,6	41	12,4
<i>Üniversiteler</i>	0	0,0	3	2,9	2	3,6	5	1,5
<i>Yargı</i>	5	3,0	0	0,0	2	3,6	7	2,1
<i>Dini kuruluşlar</i>	11	6,5	3	2,9	0	0,0	14	4,2
<i>Sendikalar/Sivil Kuruluşları</i> <i>Toplum</i>	0	0,0	5	4,8	7	12,5	12	3,6
<i>Basın</i>	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
<i>Diğer</i>	0	0,0	0	0,0	2	3,6	2	0,6
<i>Hiçbiri</i>	42	24,8	52	49,5	41	73,2	135	40,9
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Kamu görevlileri, sorunların çözümü konusunda ağırlıklı olarak hiçbir kuruma güvenmediğini ifade etmektedir. Sorunların çözümünde en güvenilir bulunan kuruma ilişkin olarak kamu görevlileri arasında konfederasyonlara göre anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Memur-Sen üyeleri ülkedeki sorunların (Cumhurbaşkanı, hükümet, TBMM, muhalefet partileri, yargı ve dini kuruluşlar) siyasi yollarla çözülebileceğini ifade ederken, Türkiye Kamu-Sen ve KESK üyelerinin sorunların çözümünde siyaset kurumuna güvenmedikleri görülmüştür.

4.3. Kamu Görevlilerinin Sendika-Siyaset İlişikisine Yaklaşımlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde ankete katılan kamu görevlilerinin sendikaların siyasi partilerle ilişkileri konusundaki görüşlerine ve sendika, siyaset algılarına ilişkin istatistiklere yer verilmiş, araştırmada elde edilen veriler, frekans ve yüzde dağılımları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Deneklerin üye oldukları sendikaların dünya görüşlerine uygunluğunun; kamu görevlilerinin sendika, siyaset ilişkisi algıları bağlamında irdelendiği bulgulara bu bölümde yer verilmiştir.

Tablo 6: Sendikaların Siyasetle İlişkileri

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Siyasi bir ideoloji benimsememeli, hiçbir siyasi partiyle ilişki kurmamalıdır</i>	99	58,6	66	62,8	32	57,1	197	59,7
<i>Yalnızca üyelerinin hak ve çıkarları için siyasi taraf olmalı, siyasi partilerle işbirliği yapmalıdır</i>	44	26,0	21	20,0	6	10,7	71	21,5
<i>Toplumdaki tüm kişi ve grupların hakları için siyasi taraf olmalıdır</i>	26	15,4	13	12,4	17	30,4	56	17,0
<i>Siyasi parti kurmalı ve doğrudan siyasetle ilgilenmelidir</i>	0	0,0	5	4,8	1	1,8	6	1,8
<i>Diğer</i>	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Kamu görevlilerinin sendikaların siyasetle ilişkileri konusundaki görüşlerine ait değerlendirmelere göre (Tablo 6), kamu görevlileri, ağırlıklı olarak sendikaların siyasi bir ideoloji benimsememesi ve hiçbir siyasi partiyle ideolojik olarak ilişki içine girmemesi yönünde görüşlere sahiptirler.

Yapılan analizlere göre sendikaların yalnızca üyelerinin hak ve çıkarları için siyasi taraf olması ve siyasi partilerle işbirliği yapması gerektiğini düşünenlerin oranı %21,5'tir. Kamu görevlilerinin %17'si sendikaların toplumdaki tüm kişi ve grupların çıkarları için siyasi taraf olması gerektiğini ifade ederken, sendikaların siyasi parti kurması yolunda görüş bildiren kamu görevlileri, %1,8'lik bir kesimi oluşturmuştur.

Araştırmada Memur-Sen'e bağlı sendikalara üye olan kamu görevlilerinin %41,4'ünün; Türkiye Kamu-Sen'e bağlı sendikalara üye olan kamu görevlilerinin %37,2'sinin; KESK'e bağlı sendikalara üye olan kamu görevlilerinin ise %42,9'unun sendikaların çeşitli gerekçelerle siyasi partilerle ilişki kurmasının gerekli olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Elde edilen bulguların analiz sonuçları, araştırmanın hipotezini desteklemektedir.

Tablo 7: Üye Olunan Sendikaların Siyasi Partilerle İlişkisi

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Sendikamın herhangi bir siyasi parti ile ilişki içinde olmasını memnuniyetle karşılarım</i>	21	12,4	19	18,1	6	10,7	46	13,9
<i>Sendikamın yalnızca benim sempati duyduğum siyasi parti ile ilişki içinde olmasını isterim</i>	26	15,4	32	30,5	19	33,9	77	23,4
<i>Sendikamın herhangi bir siyasi parti ile ilişki içinde olmasını kabul edemem</i>	121	71,6	53	50,5	29	51,8	203	61,5
<i>Sendikamın siyasi partilerle ilişkisi sendikal tercihim etkilemez</i>	1	0,6	1	1,0	2	3,6	4	1,2
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Kamu görevlilerinin üye olduğu sendikaların siyasi partilerle ilişkisi konusundaki algılarına yönelik analiz bulguları Tablo 7'de gösterilmektedir. Buna göre, kamu görevlilerinin üye olduğu sendikaların siyasi partilerle ilişkisi konusundaki görüşlerinde konfederasyonlar

arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Memur-Sen üyelerinin %28,4'ü; KESK üyelerinin %48,2'si ve Türkiye Kamu-Sen üyelerinin %49,5'i üye oldukları sendikaların siyasi partilerle işbirliği içinde olmasını olumlu bulmaktadır. Bu durum, araştırmanın hipotezini destekler niteliktedir.

Tablo 8: Üye Olunan Sendikanın Siyasi Partilerle İlişki Düzeyi

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Sendikam hiçbir siyasi parti ile ideolojik olarak ilişkili değildir</i>	32	18,9	20	19,0	26	46,4	78	23,6
<i>Sendikam bütün siyasi partilerle iletişim ve etkileşim içindedir</i>	36	21,3	36	34,3	9	16,1	81	24,5
<i>Sendikam bir siyasi partinin ideolojisini benimsemektedir</i>	75	44,4	39	37,1	15	26,8	129	39,1
<i>Sendikam hangi parti iktidarda ise o partiyle ilişki içindedir</i>	16	9,5	2	1,9	0	0,0	18	5,5
<i>Sendikam yalnızca muhalefeteki partilerle ilişki içindedir</i>	10	5,9	8	7,7	6	10,7	24	7,3
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Araştırmada kamu görevlilerine, üyesi buldukları sendikaların siyasi partilerle ilişkisinin düzeyi konusundaki düşünceleri sorulmuş, bulgular Tablo 8'de verilmiştir. Kamu görevlilerinden "Sendikam bir siyasi partinin ideolojisini benimsemektedir" diyenlerin oranı, Memur-Sen'de %44,4; Türkiye Kamu-Sen'de %37,1; KESK'te ise %26,8'dir.

Üyesi olduğu sendikanın bir siyasi partinin ideolojisini benimsediğini düşünenler, hem örneklemin genelinde hem de konfederasyonlara göre karşılaştırılmalı olarak analiz edildiğinde kamu görevlileri sendikalarının siyasi partilerle ideolojik işbirliği içinde olduğu algısının yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır. Elde edilen bulgu, araştırmanın hipotezini desteklemektedir.

Tablo 9: Siyasi İktidarın Değişmesi Durumunda Sendika Üyeliği Konusunda Kamu Görevlilerinin Takinacakları Tutum

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Evet</i>	16	9,5	1	1,0	0	0,0	17	5,2
<i>Hayır</i>	79	46,7	60	57,1	39	69,6	178	53,9
<i>Siyasi iktidar ile sendika üyeliğim arasında bir ilişki yoktur</i>	74	43,8	44	41,9	17	30,4	137	40,9
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Ankete katılan kamu görevlilerinin, siyasi iktidarın değişmesi durumunda sendikal tercihlerinin değişip değişmeyeceğine dair görüşleri Tablo 9'da verilmektedir. Siyasi iktidarın değişmesi durumunda sendikal tercihlerini de değiştireceğini ifade eden kamu görevlileri, ağırlıklı olarak (%9,5) Memur-Sen üyeleridir. Elde edilen verilerin analizi, Memur-Sen üyelerinin siyasi iktidarın değişmesi olasılığında sendikal tercihlerini de değiştirebilecekleri yönünde, Memur-Sen için anlamlı sonuçlar içermektedir.

Tablo 10: Üye Olunan Sendika İle İlgili Algı

	MEMUR-SEN		TÜRKİYE KAMU-SEN		KESK		GENEL TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Sendikam, dünya görüşümü de çalışma hayatımla ilgili ekonomik, sosyal ve hukuki önceliklerimi de tam olarak yansıtır</i>	58	34,3	39	37,1	19	34,0	116	35,2
<i>Sendikam, dünya görüşüme uygun değildir ancak çalışma hayatımla ilgili ekonomik, sosyal ve hukuki önceliklerimi tam olarak yansıtır</i>	53	31,4	8	7,6	4	7,1	65	19,6
<i>Sendikam, dünya görüşüme uygundur ancak çalışma hayatımla ilgili ekonomik, sosyal ve hukuki önceliklerimi tam olarak yansıtmaz</i>	37	21,9	50	47,7	29	51,8	116	35,2
<i>Sendikam, dünya görüşüme uygun değildir; çalışma hayatımla ilgili ekonomik, sosyal ve hukuki önceliklerimi de tam olarak yansıtmaz</i>	21	12,4	8	7,6	4	7,1	33	10,0
Toplam	169	100,0	105	100,0	56	100,0	330	100,0

Kamu görevlilerinin üye olduğu sendikaya ilişkin algılarını içeren bulgular Tablo 10'da sunulmaktadır. Analiz sonuçlarına göre kamu görevlileri sendikal tercihlerinde, sendikaların dünya görüşlerine uygun olmasını, çalışma yaşamı ile ilgili önceliklerini yansıtmasından daha fazla dikkate almaktadırlar. Araştırmada kamu görevlilerinin %70,4'ü üye oldukları sendikaların dünya görüşlerine uygun olduğunu ifade ederken; dünya görüşlerine uygun olmadığı halde, çalışma hayatı ile ilgili önceliklerini yansıttığını düşündüğü sendikalara üye olanların oranı %19,6'da kalmaktadır. Buna karşın kamu görevlilerinin çalışma hayatı ile ilgili önceliklerini tam olarak yansıttığını düşündükleri sendikalara üye olma oranı %54,8'tir.

Bulgular konfederasyonlara göre anlamlı farklılıklar içermektedir. KESK ve Türkiye Kamu-Sen üyeleri sendikal tercihlerinde ekonomik önceliklerden çok siyasi ve ideolojik düşüncüyü öne çıkarmaktadır. Memur-Sen üyelerinden, sendikalarının dünya görüşlerine uygun olduğunu ifade edenlerin oranı incelenen diğer iki konfederasyona göre daha düşüktür. Analiz sonuçları, araştırmanın hipotezini doğrulamaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İşçi sendikacılığına göre daha geç gelişen kamu görevlisi sendikacılığının son yıllarda dünyada ve ülkemizde örgütlenme düzeyi ve pazarlık faaliyetlerinde önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Küreselleşme sürecinde devletin küçülmesine vurgu yapan neo-liberal tezler, kamu istihdamının yarattığı finansal baskı nedeniyle azaltılmasını talep etmektedir. Bu gelişmenin bir sonucu olarak kamu istihdamında hizmet alımı, sözleşmeli çalışma ve esneklik gibi uygulamalar gündeme gelmektedir. Bu gelişmeler kamu tüzel kişiliğinin temsilcisi durumunda olan kamu çalışanlarının da güvencesiz çalışma ilişkilerinin tehdidi altında kalabilmesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda kamu görevlilerine ilişkin sendikal örgütlenme süreci ve sosyal hakların gelişimi büyük önem taşımaktadır.

Demokratik gelişimin bir sonucu olarak gelişen siyaset alanı, günümüz toplumlarında çoğulculuğun ve özgürlüğün tezahürü olarak görülmektedir. Toplumsal sorunların

çözümünün çatışmadan uzak ve toplumsal grupların taleplerini dikkate alan bir yapıda belirlenmesi ihtiyacı, sendika ve sivil toplum unsurlarının siyasi alanda etkinliklerini artırmalarına neden olmuştur. Devletin asli fonksiyonlarına dönerek sınırlanmaya çalışıldığı günümüz toplumlarında, demokratik temsile dayanan örgütlü toplum yapısının güç kazandığına şahit olunmuştur. Bu durum sendikaların hem kendi üyelerinin çıkarlarını korumak hem de toplumsal sorunların çözümüne katkı sağlamak amacıyla, sosyal model içinde yer almasını gerekli kılmaktadır.

Sendikaların siyaset kurumu olan ilişkilerinde, kamu görevlileri açısından farklılık arz eden durumlar söz konusudur. Kamu görevlilerinin ifa ettikleri görev yönünden farklılaşan konuları, siyasi değer ve yaklaşımları ile gördükleri iş arasında ayırım yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Kamu görevlilerinin hizmet üretirken vatandaşa ayrımcılıktan uzak olma zorunluluğu; kamu görevlilerinin örgütlendikleri sendikaların da üyelerinin hak ve çıkarlarının korunup geliştirilmesi noktasında, siyasi yaklaşımlarından dolayı herhangi bir partinin vesayeti altına girmemesi yönündeki beklentilerini pekiştirmektedir. Başka bir deyişle siyasi faaliyet ile bağımsızlık, gerek bireyler gerekse sendikalar açısından son derece ince bir çizgi ile birbirinden ayrılmaktadır. Kamu görevlisinin görevini ifa ederken tam bir yansızlık içinde olması ve hizmetin gereği olarak kamu yararını öncelemesi, devletin asli ve sürekli işlevinin yerine getirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Demokratik kitle örgütü olan sendikaların gelişimlerinde üyelerinin taleplerine cevap verme ve onların çıkarlarını korumak öncelikli bir anlayış olarak kabul görmüştür. Bu kabulün bir sonucu olarak üyelerin algı ve davranışlarının sendikal politikaları belirleyen bir etkinliğe sahip olduğu söylenebilir. Sendika üyesi kamu görevlilerinin sendika-siyaset ilişkisine yönelik yaklaşımlarının incelenmeye çalışıldığı bu araştırma, sendikaların siyaset kurumu olan ilişkisine üyelerin nasıl baktığı ve ne şekilde bir dönüşümü talep ettiğine ilişkin bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Ülkemizde örgütlenmeye ilişkin yasal düzenlemeye 2001, toplu iş sözleşmesi hakkına ise 2010 yılında yapılan referandumla ulaşan memur sendikacılığının, bu yıllardan itibaren üye sayılarındaki hızlı artışa tanık olunmaktadır. Bu süreçte kamu görevlileri sendikalarının politik bir çizgide faaliyet yürüttüğüne dair birtakım görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşlerin araştırmamız çerçevesinde de önemli ölçüde desteklendiği görülmüştür.

Araştırmada kamu görevlilerinin üye oldukları sendikalara göre, siyasi ve ekonomik konjonktür hakkındaki düşüncelerinin anlamlı farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kamu görevlileri doğrudan değerlendirildiğinde siyasi eğilimlerinin sendikal tercihlerine etkisinin görece daha düşük olduğunu ifade ederlerken, kontrol sorgularında, siyasi eğilimlerinin sendika belirlemede birincil derecede etken olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durumu üyelerin yürüttükleri kamu hizmetinin niteliği nedeni ile samimi cevaplar verememelerine bağlamak mümkündür. Sendika üyesi kamu görevlileri sorun ve çözüm değerlendirmelerinde siyasi görüşleri ile uyumlu cevaplar üretirken, sendikanın siyaset ile ilişkisine net bir tavırla karşı çıkmaktadırlar. Bunu açıklamakta kullanabileceğimiz bir diğer etki ise, siyasetin toplumsal sistemde fazlaca eleştiri alan boyutudur. Siyaset kurumunun geleneksel devlet anlayışı ile uyumlu baskın karakteri ve toplumsal sistemdeki görece ağırlığı, her sorunun kaynağını siyaset kurumu ile ilişkilendirme gibi sorumluluktan kaçınan bir anlayışın gelişimine neden olmuştur.

Araştırmada kamu görevlilerinin sendikaların siyasi partilerle ilişkilerine olumlu yaklaştığı sonucuna ulaşılmış, kamu görevlilerinin üye oldukları sendikanın bir siyasi parti ile ilişkili olduğu düşüncesini taşıdıkları görülmüştür. Araştırma; memurların %70,4'ünün sendikalarının siyasi yaklaşımlarını yansıttığı, %54,8'inin ise sendikalarının çalışma hayatı ile ilgili önceliklerini karşıladığını ortaya koyarken, kamu görevlisinin siyasi eğilimi ile

sendika tercihi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu doğrulanmıştır. Buna göre kamu görevlilerinin sendikal tercihlerinde siyasal eğilimlerin, çalışma yaşamlarıyla ilgili konulardan daha öncelikli etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Kamu görevlilerinin sendika tercihlerinde siyasal kimliklerinin belirleyici yönü sosyolojik açıdan da değerlendirilmeye muhtaçtır. Bilindiği gibi kamu görevlilerinin atanmaları, terfileri, tayinleri gibi çalışma yaşamlarıyla ilgili hayati konular, siyasal iktidarlar eliyle gerçekleştirilen yasal düzenlemelere göre şekillenmektedir. Her ne kadar toplu sözleşme düzenine geçilmiş olsa da siyasal iktidarın benimsediği ekonomi politikaları, istihdam politikaları, para politikaları ve sosyal politikalar, kamu görevlilerini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla siyasal iktidarların yasama ve yürütmeye ilişkin her türlü faaliyeti, kamu görevlileri sendikaları ve kamu görevlileri açısından olumlu ya da olumsuz bir tepki unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Sendikaların siyasal partilerle yaptıkları işbirliğinin partinin bir organı gibi bir yapıya dönüşmemesi de büyük önem taşımaktadır. Sendikalar var oldukları andan itibaren üyelerinin hak ve çıkar savunması üzerinden güç kazanmış olan yapılardır. Bununla birlikte, sendikaların asıl amacı olan üyelerinin çıkarlarının, siyasal ve ideolojik ilişki içinde bulunulan partinin çıkarları ile çakışması halinde yaşanacak çelişki; sendikal politikaların belirlenmesinde bir yol ayrımına karşılık gelebilmektedir. Bu çelişkinin nasıl giderileceği sendikaların varlık sebeplerinin hatırdan tutulması ile giderilecektir. Çalışma ilişkilerinin düzenlenmesinde siyasal tercihleri önceleyen sendikal yapıların kısa vadede varlıklarına ilişkin bir tehditle karşılaşmalar da uzun vadede üyelerden gelen tepkilerle güç kaybedecekleri öngörülmektedir.

İşçi sendikalarının siyasal faaliyetleri ve siyasal partilerle ideolojik ilişki içinde olmaları, yalnızca politik bir anlam ifade ederken, memur sendikaları açısından siyasal partilerle - özellikle iktidar partisiyle- kurulan ilişkiler, toplu sözleşme sonuçları bakımından doğrudan kamu görevlilerinin mali ve özlük haklarını ilgilendirmektedir. Bu bağlamda sendikaların, siyasal iktidarın faaliyetlerine göstereceği tepkilerle, muhalefet partileriyle ilişkilerinin düzeyi, genellikle felsefi eğilimleri ve sendikacılık anlayışına göre şekillenmektedir. Kimi sendikalar, belli bir siyasal partinin ideolojisini benimseyerek siyasal faaliyetlerini dar anlamda yürütürken, bazıları da meslekî ve ekonomik unsurlara dayalı olarak geniş anlamda siyasal faaliyet yürütmeyi tercih etmektedirler.

Ülkemizde örgütlü bulunan kamu görevlileri konfederasyonlarının geçtiğimiz süreçte siyaset kurumu ile yakın ilişkiler geliştirdiklerine şahit olunmuştur. Bu ilişki düzeyinde, kamu görevlilerinin politik yaklaşımlarının ve tercihlerinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Ancak siyasal iklime denk düşen bu parçalı sendikal örgütlenme yapısının, çalışma hayatının en temel sorunlarında dahi siyasal saiklerle uzlaşma sağlayamaması, sendikaların güç ilişkilerindeki konumunu zayıflatmaktadır.

Sendikaların günümüz toplumsal ilişkiler sisteminde yalnızca meslekî ve ekonomik faaliyetlerle sınırlı kalmayacak şekilde siyasal faaliyetlere de önem vermeleri gerekmektedir. Ancak siyaset kurumu ile yapılacak işbirliğinin sendikaları, siyasal partilerin çalışma hayatı temsilcisi durumuna getirerek dönüştürmesine izin verilmemelidir. Siyasal partilerle ilişkiler, üyelerinin hak ve menfaatlerinin korunup geliştirilmesi ve sosyal sorunların çözümünde önerilerin geliştirilerek çözüm süreçlerine katkı sağlanması gibi bir kısıt içinde yürütülmelidir.

KAYNAKÇA

- AYDOĞANOĞLU, E. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi, 1. Baskı, Mattek Matbaacılık, Ankara.
- DERELİ, B. (1982). “Kamu Görevliliği Sendikacılığı ile İlgili Başlıca Görüşler”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 3.
- LEFRANC, G. (1971). Le Syndicalisme en France Que Sais-je, Paris, 1971.
- KORAY, M. (2007). “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2007/4.
- KUTAL, M. (1966). “Mevzuatımızda Sendikalara Yasak Edilen Faaliyetler”, İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası, Cilt 25.
- KUTAL, M. (1986). “Sendikaların İşlevlerinde Çağdaş Gelişmeler ve Türk Hukukunda Durum”, İktisat ve Maliye Dergisi, 33(4).
- KUTAL, G. (1977). Türkiye’de İşçi Sendikacılığı, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- MAHİROĞULLARI, A. (2012). “Sendika Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi ve Günümüzdeki Düzeyi”, Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Aralık 2012, 1(2).
- MAHİROĞULLARI, A. (2000). 1980 Sonrası Türk ve Fransız Sendikacılığı, Kamu-İş Yayını, Ankara.
- MUTLU, L. (2001). “Memurların Sendikalaşması ve Ekonomik-Sosyal Haklara Etkisi”, Sayıştay Dergisi, Sayı:42.
- NOLAN, P.(2004). Shaping the future: The Political Economy of Work and Employment, Industrial Relations Journal, 35(5): 378-388.
- SELAMOĞLU, A. (1998). Küreselleşme Sürecinde İnsan Kaynağı, TÜHİS Yayınları, İstanbul.
- SİLVER, B. (2009). Emegın Gücü 1870’den Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme, Çev:E.Önal, Yordam Kitap:86, İstanbul.
- TOKOL, A. (2000). Sosyal Politika, Vipaş Yayınları, İkinci Baskı, Bursa.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- YILDIRIM, E.(2008) “Sendikalar ve Kriz”, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı:18, 2008/3, 10.Kongre/Özel Sayı, 199-206.
- YOUNG, P.V. (1968). Bilimsel Sosyal İncelemeler ve Araştırma (Çev.) BİNGÖL, G. ve İŞÇİL, N., Ege Matbaası, Ankara.